

درآمدی بر
قواعد برداشت معنا از
تتبع دینی

سید محمدحسین جلال زاده میبدی

سرشناسه: جلالزاده میدی، سیدمحمدحسین، ۱۳۵۸ -
هنوان و نام پدیدآور: درآمدی بر قواعد برداشت معنا از متون دینی /
سیدمحمدحسین جلالزاده میدی.
مشخصات نشر: قم: مشهور، ۱۳۹۲.
مشخصات ظاهری: ۲۵۶ ص.
شابک: ۹۷۸-۹۶۴-۵۳۸-۳۴۸-۸
وضعیت فهرست نویسی: فیا
یادداشت: کتابنامه.
موضوع: ۱. تأویل. ۲. زبان عربی -- معنی شناسی. ۳. زبان عربی --
واژه شناسی. ۴. زبان عربی -- واژه نامه نویسی
رده بندی کنگره: ۱۳۹۲ ۸۵۴ ج ۹۱/۲ BP
رده بندی دیوبی: ۲۹۷/۱۷۱
شماره کتابشناسی ملی: ۳۴۱۹۶۱۸

شارات مشهور

شناسنامه کتاب

نام کتاب / درآمدی بر قواعد برداشت معنا از متون دینی
مؤلف / سید محمدحسین جلالزاده میدی
ناشر / مشهور
ویراستار / سعید فلاخی
طراحی جلد / عادل کریمی نیا
صفحه آرای / مصطفی جمالی
شمارگان / ۱۰۰۰
نوبت چاپ / اول / اسفند ۱۳۹۲
چاپ / طه ناه طبع
قیمت / ۸۰۰۰ تومان
شابک / ۹۷۸ - ۹۶۴ - ۵۳۸ - ۳۴۸ - ۸

انتشارات مشهور

قم / خیابان ارم / پاساژ قدس / طبقه پایین / پلاک ۵
تلفن: ۳۷۷۴۷۴۶۲ - ۳۷۷۴۶۸۰۶ - ۲۵

فهرست مطالب

پیش‌گفتار.....	۱۱
مقدمه.....	۱۵

بخش اول: مفاهیم و کلیات

فصل اول: مفاهیم.....	۲۳
۱. علم لغت.....	۲۳
۲. اجتهاد.....	۲۴
۳. حجیت.....	۲۸
فصل دوم: کلیات.....	۳۰
۱. علوم ادبی و مبادی اجتهاد.....	۳۰
۱-۱. آشنایی با لغت عرب.....	۳۲
۲-۱. علم صرف.....	۳۴
۳-۱. علم نحو.....	۳۴
۴-۱. علوم بلاغی.....	۳۵
۲. بررسی حجیت قول لغوی.....	۳۸
۲-۱. اقسام شک در اصل ظهور و مراد متکلم.....	۳۸
۲-۲. تحریر محل نزاع در حجیت قول لغوی.....	۴۱
۲-۳. خاستگاه حجیت قول لغوی.....	۴۱
۲-۴. ادله حجیت قول لغوی.....	۴۳

بخش دوم: فقه، واژه‌نگاری و واژه‌شناسان

۵۸.....	■ فصل اول: فقه‌های شیعه و واژه‌شناسان
۵۸.....	الف - شیعه و بنیان‌گذاری علوم ادبی
۶۱.....	ب - عدم تعدد فقه‌های شیعه نسبت به گفتار واژه‌شناسان
۶۳.....	ج - انگیزه‌های فقه در استناد به واژه‌شناسان
۶۵.....	د - پیشینه استناد فقه به واژه‌شناسان
۶۸.....	■ فصل دوم: واژه‌شناسان بزرگ عرب
۶۸.....	۱- ابوعمر و بنی‌علاء رضی الله عنهما
۶۹.....	تأثیر بر معجم‌نگاری
۷۱.....	موارد استناد فقه
۷۲.....	۲- خلیل بن احمد رضی الله عنه
۷۳.....	العین
۷۴.....	تأثیر بر معجم‌نگاری
۷۵.....	موارد استناد فقه
۷۵.....	۳- سیبویه
۷۶.....	تأثیر بر معجم‌نگاری
۷۶.....	موارد استناد فقه
۷۷.....	۴- کسائی رضی الله عنه
۷۹.....	تأثیر بر معجم‌نگاری
۷۹.....	موارد استناد فقه
۸۰.....	۵ - یونس بن حبيب
۸۰.....	تأثیر بر معجم‌نگاری
۸۱.....	موارد استناد فقه
۸۱.....	۶- ابوعبیده
۸۳.....	تأثیر بر معجم‌نگاری
۸۳.....	موارد استناد فقه

۸۴	۷- فراء
۸۵	تأثیر بر معجم‌نگاری
۸۵	موارد استناد فقها
۸۶	۸- ابوزید
۸۷	تأثیر بر معجم‌نگاری
۸۷	موارد استناد فقها
۸۸	۹- اخفش
۸۹	تأثیر بر معجم‌نگاری
۸۹	موارد استناد فقها
۸۹	۱۰- اصمعی
۹۱	تأثیر بر معجم‌نگاری
۹۱	موارد استناد فقها
۹۱	۱۱- ابو عبید
۹۴	تأثیر بر معجم‌نگاری
۹۵	موارد استناد فقها
۹۶	۱۲- ابن اعرابی
۹۸	تأثیر بر معجم‌نگاری
۹۸	موارد استناد فقها
۹۹	۱۳- ابن سکیت رحمته الله
۱۰۰	تأثیر بر معجم‌نگاری
۱۰۰	موارد استناد فقها
۱۰۱	۱۴- ابن قتیبه دینوری (قتیبی)
۱۰۲	تأثیر بر معجم‌نگاری
۱۰۳	موارد استناد فقها
۱۰۳	۱۵- میرد
۱۰۵	تأثیر بر معجم‌نگاری
۱۰۵	موارد استناد فقها
۱۰۶	۱۶- ثعلب

تأثیر بر معجم‌نگاری.....	۱۰۷
موارد استناد فقها.....	۱۰۷
۱۷- زجاج.....	۱۰۸
تأثیر بر معجم‌نگاری.....	۱۰۹
موارد استناد فقها.....	۱۰۹
۱۸- ابن درید رحمته الله	۱۰۹
تأثیر بر معجم‌نگاری.....	۱۱۱
موارد استناد فقها.....	۱۱۱
استناد به سایر واژه‌شناسان.....	۱۱۲
■ فصل سوم: واژه‌شناسان متقدم و متأخر..... ۱۱۳	
■ فصل چهارم: جانب‌داری در واژه‌نگاری..... ۱۱۶	
الف - جانب‌داری واژه‌نگاران و صاحبان راجع در ضبط لغات.....	۱۱۶
۱- انعکاس کم‌رنگ رویداد بزرگ غدیر.....	۱۱۸
۲- تفسیر جهت‌دار واژگان حدیث غدیر.....	۱۲۶
۳- رشد فزاینده معانی واژه مولی.....	۱۳۱
نتیجه‌گیری.....	۱۳۵
ب - مهم‌ترین دلایل جانب‌داری در واژه‌نگاری.....	۱۳۷
۱- فشارهای شدید امنیتی حکومت عباسی.....	۱۳۷
۲- حساسیت حکومت‌ها نسبت به مسائل فرهنگی.....	۱۴۰
۳- وابستگی نخبگان علمی به دربار.....	۱۴۱
۴- سلطه علمی حدیث‌گران.....	۱۴۳
۵- تحریف کتب توسط نساخ.....	۱۴۸
نتیجه‌گیری.....	۱۵۰

بخش سوم:

قواعد برداشت معنا از متون دینی

■ فصل اول: قواعد برداشت معنا از متون دینی.....	۱۵۴
---	------------

۱. ترتب احکام شرعی بر عناوین	۱۵۴
۲. توجه به تطوّر لغات	۱۶۲
۳. حمل لفظ بر معنای لغوی در موارد فقدان معنای عرفی	۱۶۶
۴. اصل عدم نقل معنای لغوی به معنای شرعی	۱۶۷
۵. عدم اعتبار خبر واحد و مجهول	۱۶۹
۶. شرایط پذیرش اتفاق واژه‌نگاران بر تفسیر واحد	۱۷۰
۷. تعارض نداشتن گفتار لغویان	۱۷۲
۸. عدم ملازمه بین استعمال و حقیقت بودن معنا	۱۷۳
۹. عدم منافات تفسیر معنا با لغت عرب	۱۷۴
۱۰. لزوم حمل بر معنای حقیقی بدون تکلف	۱۷۵
۱۱. عدم اعتبار قیاس در لغت	۱۷۷
۱۲. آشنایی با وضع ترکیب جملات	۱۷۹
۱۳. توجه به فصاحت و بلاغت	۱۸۳
۱۴. عدم مخالفت تفسیر واژه با سخن شرعی	۱۸۷
۱۵. توجه به قرائن	۱۸۸
۱۶. توجه به ادبیات و فرهنگ متون دینی	۱۹۳
۱۷. آشنایی با اصطلاحات روایی	۱۹۵
— تعبیر «عطاک من جراب النّوره»	۱۹۵
— تعبیر «صلحک الله»	۱۹۶

■ فصل دوم: قواعد ترجیح اقوال متعارض واژه‌شناسان ۱۹۸

۱. مقدم داشتن گفتار لغوی متقدم بر متأخر	۱۹۸
۲. مقدم داشتن تفسیر بدون دخالت باورهای علمی	۱۹۹
۳. مقدم داشتن غیر قائل به قیاس	۲۰۰
۴. مقدم داشتن غیر متعصب بر متعصب	۲۰۰
۵. مقدم داشتن نقل متواتر و مستفیض بر نقل واحد	۲۰۱
۶. مقدم داشتن شهادت مثبت بر نافی	۲۰۲
۷. مقدم داشتن مجاز بر مشترک لفظی	۲۰۲

۲۰۳	فصل سوم: مرجعیت عرف و شرع در تفسیر لغات
۲۰۴	۱. تعیین مصادیق مجمل خطاب‌های شرعی
۲۰۵	۲. مرجعیت عرف در مقام قضاوت و رفع اختلاف
۲۰۸	فصل چهارم: تعارض لغت و عرف و تعارض دو عرف با یکدیگر
۲۰۸	۱. تعارض لغت و عرف
۲۰۸	۱-۱. تعارض معنای لغوی و عرفی زمان پیامبر ﷺ
۲۰۹	۱-۲. تعارض معنای لغوی و شرعی
۲۱۲	۱-۳. تعارض لغت و عرف عام
۲۱۷	۱-۴. تعارض لغت و عرف خاص
۲۱۷	۲. تعارض دو عرف
۲۱۷	۲-۱. تعارض عرف عام و خاص
۲۱۸	۲-۲. تعارض عرف متکلم و مخاطب
۲۱۹	۲-۳. تعارض عرف متکلم و مخاطب و عرف شهر شخص مورد مخاطب
۲۱۹	۲-۴. تعارض عرف دو مخاطب و بیشتر
۲۲۰	پیوست‌ها
۲۲۰	۱. عدم استناد واژه‌شناسان به روایات نبوی ﷺ
۲۲۲	۲. تشیع قاضی نعمان رحمته الله
۲۲۶	۳. عرف عملی
۲۲۸	۴. چکیده کتاب
۲۳۳	فهرست منابع

پیش‌گفتار

بسم الله الرحمن الرحيم
الحمد لله على ما آتانا من البصيرة في الدين، وفضلنا على كثير
من العالمين، و صلى الله على محمد و آله الطيبين الطاهرين، و لعنة الله
على اعدائهم اجمعين.

درک درست متون دینی، نیازمند شناخت روش‌های درست تفسیر و فهم
معناست. ضوابط برداشت معنا، به‌طور پراکنده در علوم متدینی مورد بررسی
قرار گرفته است. گردآوری و تنظیم این قواعد، اتخاذ مبنا در این حوزه را
آسان‌تر و دیدگاه‌ها را به یکدیگر نزدیک‌تر می‌سازد.

نگاه غالب کتاب‌های نگاشته شده درباره واژه‌نگاری، معطوف به شناخت
ساختار معاجم و مؤلفان آن است. درحالی‌که به لحاظ منطقی، معاجم لغت،
منابع دست‌دوم واژه‌شناسی به‌شمار می‌آیند و بررسی بستر تألیف کتب
نخستین لغت و شناخت واژه‌شناسانی که گفتار آنان خاستگاه پیدایش این
کتاب‌هاست، بر شناخت معاجم لغت تقدم داشته و در بازشناسی میزان اعتبار
این معاجم نیز مؤثر است. زیرا در مراجعه به معاجم لغت با اسامی این

واژه‌نگاران - اعم از نحوی، لغوی و ادیب - مواجه می‌شویم. این نکته نیز روشن است که، اطلاق لغوی و واژه‌شناس بر صاحبان معاجم، از روی مسامحه و به دلیل نقل گفتار لغویان واژه‌شناس است.

این اثر - تا آنجا که اطلاع داریم - نخستین کتابی است که به گردآوری و تنظیم کلمات فقهای شیعه در این زمینه پرداخته است. آنچه در این مجموعه ارائه شده، بخشی از این قواعد است. بخش دیگر این قواعد که نیازمند مطالعه بیشتر است، در حال بررسی است. در صورت استمرار توفیق الهی، بقای عمر و دستیابی به نتایج قابل طرح، این بخش نیز در آینده به جامعه علمی ارائه خواهد شد، ان شاء الله.

در باور نگارنده برای تعمق و وسعت بخشیدن به دامن این قواعد، و بازشناسی ارزش معاجم ترکیبی کارگروه و بررسی آن در رشته‌ای مستقل، ضروری است و این دفتر، درآمدی برای رسیدن به این هدف است.

این کتاب، پس از گردآوری قواعد و عنوان‌بندی آن، در سه بخش تنظیم و ارائه شده است. در بخش نخست، کلیاتی چون نقش علوم ادبی در فرایند اجتهاد و ادله حجیت گفتار لغویان، با نگاهی گذر، مورد بررسی قرار گرفته است. در بخش دوم، سیر واژه‌نگاری لغت عرب، بستر زمانی تدوین کتب لغت، طبقه‌شناسی و معرفی واژه‌شناسان بزرگ و نحوه تعامل فقها با آنان، مورد واکاوی قرار گرفته است. در بخش سوم نیز، با کمک کلمات فقهای شیعه^۱ فرایند و آیین‌های برداشت معنا از متون دینی ترسیم و راه‌های رفع تعارض گفتار واژه‌شناسان ارائه و نقش عرف در فهم متون دینی بررسی شده است.

در تشخیص اعتقادات کلامی اندیشمندان مسلمان، نگاه‌های افراطی و تفریطی وجود دارد و اتخاذ مبنا در آن از پیش‌نیازهای اظهار نظر در چنین مسائلی است. از این رو، توصیف روایات به صحت و ضعف و معرفی یک

واژه‌شناس به عنوان شیعه، تابع مبانی مورد اختیار نگارنده بوده است. جمع‌آوری این مجموعه، تلفیقی از روش کتابخانه‌ای و نرم‌افزاری است. تلاش بر ادای امانت، ذکر کتب رهنمون‌کننده به مأخذ اصلی و اشاره به تفاوت مشخصات نشر کتب در موارد اختلاف، آن بوده است.

در ترجمه عبارت‌های مورد استفاده، سعی بر ترجمه تحت‌اللفظی بوده که در مواردی همراه با تلخیص است. پابندی به ادای امانت و تفاوت ادبیات کلمات مؤلفان کتب مورد استناد، موجب فقدان ساختار ادبی واحد و در مواردی سنگین‌باری عبارات شده که پیشاپیش از خوانندگان محترم پوزش می‌طلبم.

برای پرهیز از ارجاع زیاد و ملال‌آور، در مواردی که استشهاد به یک مطلب در موارد متعدد ممکن و شایسته بوده، مطالب تکرار شده است. در مواردی نیز مأخذ آن مطلب، در پایان به صورت یک‌جا، ذکر شده است. نظرات و انتقادات فرهیختگان، برای رفع نواقص این مجموعه و تکمیل آن مورد استقبال و موجب امتنان است.

امیدوارم این اثر ناچیز، مرضی درگاه الهی، مورد عنایت اهل بیت علیهم‌السلام و امام عصر علیه‌السلام قابل بهره‌برداری برای مجامع علمی و باقیات‌الصالحاتی برای حقیر باشد.

در پایان، طول عمر و توفیق همه اساتیدی که موفقیت خود را مرهون دعای خیر آنان می‌دانم، به‌ویژه حضرت آیت‌الله علی‌رضا اعرافی حفظه‌الله که مشوق اصلی نگارنده در انجام این پژوهش بودند، را از درگاه ربوبی مسئلت دارم. از زحمات عزیزانی که حقیر را در ارائه هر چه بهتر این اثر یاری

نمودند، کمال تشکر و آرزوی توفیق روزافزون و بهروزی را دارم.
و ما توفیقی الا بالله علیه توکلت و الیه انیب.

سید محمدحسین جلالزاده میبدی.

حرم اهل بیت (علیهم السلام)، شهر مقدس قم؛ جمعه ۴ بهمن ماه ۱۳۹۲ خورشیدی؛
۲۲ ربیع المولود ۱۴۳۵ هجری قمری.

www.ketab.ir